

ВІДГУК

опонента **Качули Світлани Валентинівни,**

доктора економічних наук, професора,

професора кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

на дисертаційну роботу Сидорчука Анатолія Андрійовича на тему:

«Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств: теорія, методологія та практика», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Аналіз результатів дисертаційної роботи Сидорчука Анатолія Андрійовича дає змогу сформулювати наступні висновки щодо актуальності, особливостей, логічної структури, наукової новизни, практичного значення, загальної оцінки дослідження, основні положення якого подані до захисту.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими темами, програмами, планами

Сучасний стан розвитку фінансів домогосподарств характеризується тенденціями до зміни складу та структури їх фінансових ресурсів в бік збільшення залежності від зовнішніх джерел формування. Забезпечення потреб домогосподарств бюджетними коштами, коштами державних цільових фондів, кредитними ресурсами визначають, з одного боку, особливості проведення державної економічної, соціальної політик, але, з іншого – впливають на фінансову стійкість домогосподарств, оскільки знижують самостійність та автономність у проведенні власної фінансової поведінки. Це вимагає розробки

нових підходів до організації управління фінансовими ресурсами домогосподарств.

Формування якісно нової моделі фінансової поведінки домогосподарств неможливе без теоретичного та практичного обґрунтування засад забезпечення їх фінансової стійкості, напрацювання дієвих підходів для задоволення потреб власними, а не зовнішніми фінансовими ресурсами. Це підвищить суб'єктність домогосподарств як активних учасників фінансових відносин у суспільстві. Але сучасний стан забезпечення згаданої стійкості супроводжується низкою проблем, пов'язаних з недостатньо розвинутим фінансовим інструментарієм, недосконалістю інституційного середовища фінансового ринку, обмеженим застосуванням фінансових стимулів для залучення заощаджень та інвестицій домогосподарств.

Попри вагомий інтерес до проблематики фінансової стійкості серед науковців та практиків, питання її забезпечення не втрачає своєї актуальності. З огляду на це виникає необхідність розробки теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо перегляду і наповнення новим змістом інструментів забезпечення фінансової стійкості упродовж етапів життєвого циклу домогосподарств в умовах постійної дії факторів ендogenous та екзогенного характеру. Зазначене обумовило актуальність теми дисертаційного дослідження А. А. Сидорчука, її наукову значущість і прикладну спрямованість на розв'язання важливої наукової проблеми – розроблення теоретико-методологічних положень і науково-методичних підходів до забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в умовах мирного та воєнного стану.

Дисертаційна робота виконувалась у рамках науково-дослідних робіт: Західноукраїнського національного університету за темою «Формування та реалізація фінансової політики сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0116U002629) в розробці розділу «Формування в використанні фінансових ресурсів системи соціального страхування в Україні» та «Фінансова система у забезпеченні стійкого економічного зростання України» (номер державної реєстрації 0121U109150) у розробці розділів «Фіскальний простір

реалізації соціальної функції держави» та «Фінанси домогосподарств в умовах глобальних викликів»; Громадської наукової організації «Фінансово-економічна наукова рада» (номер державної реєстрації 0118U000784) за темою «Соціально-демографічні параметри життя в сучасній політиці держави».

Обґрунтованість наукових положень, висновків та практичних рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи А. А. Сидорчука дає змогу відзначити достатню обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій. У дисертації чітко сформульовано мету і завдання дослідження, які узгоджуються та послідовно розкриваються у всіх взаємопов'язаних розділах. Результати дослідження є достатньо обґрунтованими завдяки належному їх теоретичному рівню та актуальності використаної інформаційно-аналітичної бази.

Обґрунтованість положень і висновків дисертації вдалося досягти завдяки тому, що її теоретичною та методологічною основою є наукові праці відомих вітчизняних і закордонних авторів, фундаментальні положення економічної й фінансової теорії, нормативно-правові акти, відкриті джерела Інтернет тощо. Емпірична частина роботи побудована на статистичних даних Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Державної податкової служби України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Пенсійного фонду України, Української асоціації інвестиційного бізнесу; статистичних звітах науково-дослідних установ, що характеризують предметну область дослідження за тривалий (понад 20 років) період. У дисертації використовується широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів дослідження (аналізу і синтезу, індукції й дедукції, аналогії, групування, теоретичного узагальнення і моделювання, спостереження вимірювання, порівняння, формалізації, оптимізації тощо), а також діалектичний, інституціональний та когнітивний методи.

Достовірність отриманих у дисертації результатів підтверджується публікаціями у фахових наукових періодичних виданнях і монографіях, оприлюдненням на багатьох міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота містить п'ять розділів, має класичну структуру, логіка та виклад основних положень дає змогу простежити хід наукових думок автора, супроводжується схемами, рисунками, таблицями, посиланнями на використані джерела. Висновки наукової роботи відображають результати проведеного дослідження, сутність та новизну розроблених і представлених на захист наукових положень і практичних рекомендацій.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що зміст дисертаційної роботи А. А. Сидорчука відповідає назві теми, поставленій меті та засвідчує завершеність дослідження.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх загальнонаціональне значення

До найбільш вагомих результатів, що розкривають особистий внесок автора в розроблення досліджуваної проблеми та характеризують наукову новизну дослідження, доцільно зарахувати такі:

- розроблені методологічні засади наукового дослідження забезпечення фінансової стійкості домогосподарств за допомогою законів, категорій діалектики (с. 127-129), інструментарію когнітивного (с. 129-131) й інституціонального (с. 131-133) підходів з використанням принципів єдності теорії та практики, системності, розвитку, декомпозиції, об'єктивності, абстрагування (с. 141), що дало змогу поглибити зміст поняття фінансової стійкості домогосподарств як єдиного цілого, якому властива взаємодія зовнішнього і внутрішнього середовищ (с. 133);

- запропонований алгоритм забезпечення фінансової стійкості домогосподарств з виокремленням у ньому стадій планування, виконання, оцінювання, коригування, що дозволить не лише сприяти життєдіяльності

домогосподарств під дією ендогенних та екзогенних чинників, але й подолати недоліки безсистемного використання фінансових інструментів при управлінні їх фінансовими ресурсами (с. 144);

- удосконалений поняттєво-категоріальний апарат сфери фінансів домогосподарств у частині обґрунтування змісту поняття «фінансова стійкість домогосподарств», що дозволяє її виміряти через систему показників, які відображають не лише формування (як у більшості наявних підходів), а також розподіл та використання фінансових ресурсів домогосподарств, реальні та потенційні фінансові можливості для її забезпечення (с. 78-86);

- систематизація принципів функціонування сфери фінансів домогосподарств у складі фінансової системи (самостійності, варіативності, взаємозалежності, збалансованості та самозабезпечення) дотримання яких, головним чином самостійності й варіативності, зумовлює різний склад та структуру їх фінансових ресурсів і різну фінансову стійкість до дії ендогенних та екзогенних чинників (с. 43-50);

- обґрунтування місця і ролі домогосподарств у фінансовій системі на базі інституційного, фондового та суб'єктного концептуальних підходів до її побудови (с. 29-32), що дало змогу визначити передумови функціонування домогосподарств як важливого суб'єкта фінансових відносин у суспільстві, охарактеризувати відносини (с. 35-39), запропонувати категорії (с. 40-41), суб'єкти, об'єкти, принципи функціонування, взаємозв'язок та взаємоузгодженість структурних елементів сфери фінансів домогосподарств (с. 51);

- розвинуті науково-методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості домогосподарств за допомогою відповідних агрегованих індексів (с. 303-309). Це дозволило ідентифікувати ризики негативного впливу на забезпечення фінансової стійкості, запропонувати методи їх мінімізації, а також з'ясувати оптимальний напрям зміни значень (зростання чи спадання) таких індексів упродовж окремих етапів життєвого циклу домогосподарств;

- рекомендовані тактичні та стратегічні напрями забезпечення фінансової стійкості домогосподарств шляхом системного використання низькоризикових інструментів для досягнення коротко- та середньострокових цілей та високоризикових для досягнення довгострокових цілей домогосподарства (с. 375-379). Такий підхід дає змогу подолати недоліки безсистемного використання фінансових інструментів при забезпеченні фінансової стійкості домогосподарств на мікроекономічному рівні; розглянуті концепції зміни вартості грошей у часі (с. 103-105), складних відсоткових ставок, дія закону попиту й пропозиції (с. 98-102) обґрунтовують нормативні передумови для наявності в складі фінансових ресурсів домогосподарств заощаджень та інвестицій, які стають інструментами для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств на макроекономічному рівні.

Дисертація А. А. Сидорчука має загальнонаціональне практичне значення, що підтверджується відповідними довідками про впровадження її результатів. Рекомендації здобувача щодо забезпечення фінансової стійкості домогосподарств застосовуються у діяльності Української асоціації інвестиційного бізнесу (довідка № 107 від 15.08.2023 р.), Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка від 20.10.2023 р.), Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» (довідка №75 від 30.10.2023 р.), Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (№03-30 від 06.12.2023 р.), Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області (№ 672/12-16 від 02.04.2024 р.), Управління соціальної політики Тернопільської міської ради (довідка № 266/13-8 від 04.10.2023 р.), а також у навчальний процес Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-32/663 від 13.03.2024 р.).

**Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях,
зарахованих за темою докторської дисертації**

Наукові результати дисертаційної роботи опубліковані у 43 наукових працях, зокрема: 1 одноосібній монографії, 1 розділі у колективній монографії, 2

статтях у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus, 1 статті у науковому періодичному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science, 14 статтях у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав (Чеська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Болгарія, Федеративна Республіка Німеччина), 20 наукових публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг публікацій, який належить авторові, становить 39,57 д. а.

Публікації автора достатньою мірою відображають зміст дисертації та відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України до опублікування результатів дослідження за здобуття наукового ступеня доктора наук. Кількість, обсяг і якість друкованих праць дають авторові право публічного захисту дисертації.

Ступінь використання матеріалів і висновків кандидатської дисертації

Матеріали та наукові напрацювання кандидатської дисертації А. А. Сидорчука на тему: «Фінансові ресурси державного соціального страхування», яка була захищена у 2010 році за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, не використовувались у докторській дисертаційній роботі.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації

Дисертація А. А. Сидорчука на тему: «Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств: теорія, методологія та практика» відповідає принципам академічної доброчесності. Академічний плагіат, фабрикації та фальсифікації відсутні у дисертаційній роботі та наукових публікаціях, які відображають її результати. Використання текстів інших авторів і статистичних даних супроводжується посиланням на першоджерела.

Зауваження та/або дискусійні питання щодо положень докторської дисертації

Попри належний рівень теоретико-методологічного обґрунтування та переконливість методичних і аналітичних положень дисертації А. А. Сидорчука, її змістовність та логіку викладення матеріалу, відзначаючи позитивні сторони роботи, необхідно зазначити, що деякі положення є дискусійними, а до окремих слід висловити ряд зауважень і рекомендацій.

1. У параграфі 1.3 дисертації визначено, що забезпечення фінансової стійкості домогосподарств необхідно розглядати на двох рівнях – макроекономічному та мікроекономічному із дотриманням запропонованих принципів функціонування сфери фінансів домогосподарств. На основі такого підходу доцільним є розгляд саме системи дуального забезпечення фінансової стійкості домогосподарств (с. 88-89). Погоджуємось з автором у тому, що створення відповідних умов та використання практичного інструментарію має забезпечити фінансову стійкість під дією ендо- та екзогенних факторів упродовж життєвого циклу домогосподарств (коротко-, середньо- і довгостроковому періодах). Водночас на нашу думку, отримані висновки доцільно було б розмежувати між домогосподарством як окремим суб'єктом мікроекономіки та сектором домогосподарств як агрегованим суб'єктом макроекономіки.

2. На с. 93-94 дисертаційної роботи здобувач розглядає збалансування фінансових ресурсів як нормативну передумову забезпечення фінансової стійкості домогосподарств. Погоджуємось зі здобувачем, що це збалансування може стати підґрунтям для забезпечення фінансової стійкості. Водночас, на наш погляд, робота значно виграла б, якби детальніше було досліджено причини, які сприяють або перешкоджають такому збалансуванню та запропоновано можливі шляхи їхньої нейтралізації, зокрема в контексті забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в умовах воєнного стану.

3. В дисертації здобувач використовує такі поняття, як «фінансова стійкість» та «фінансовий стан» домогосподарств (с. 73-79). Доцільно було б більше уваги приділити розкриттю їхньої сутності та обґрунтуванню ролі в

поняттєво-категоріальному апараті дослідження забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

4. Автор, акцентуючи на різній ролі показників фінансової стійкості відповідно до окремих етапів гіпотези життєвого циклу домогосподарств LCH (с. 371-373), не достатньо обґрунтував їх вплив на процес управління фінансовими ресурсами останніх. Водночас, на нашу думку, запропоновані рекомендації доцільно було базувати не лише в окресленому часовому поясі й за напрямом (зростання чи спадання), але й за кількісними та якісними параметрами.

5. Визначаючи в параграфі 5.3 необхідність та реалістичність стимулювання розвитку фінансового консультування як необхідної передумови забезпечення фінансової стійкості домогосподарств, дисертант значну увагу приділяє його впливу саме на розвиток фінансової системи. Водночас питанню підвищення фінансової грамотності населення приділено недостатньо уваги.

6. У контексті здійснення економіко-математичного моделювання фінансової поведінки домогосподарств (підрозділ 5.2) додаткової аргументації потребує вибір саме формування резервного капіталу у розмірі їх 6-місячних витрат як показника, що дає змогу визначати консервативний, поміркований чи агресивний тип такої моделі. Адже наразі інструментарій визначення типів фінансової поведінки спирається на велику множину новітніх методик, відмінних від суми витрат домогосподарств.

Проте, зазначені зауваження не знижують високої якості та глибини дисертації, яка розв'язує важливу науково-практичну проблему розвитку поняттєво-категоріального апарату, методологічного інструментарію дослідження закономірностей забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в сучасних умовах.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Сидорчука Анатолія Андрійовича є завершеним, цілісним, самостійним, актуальним науковим дослідженням, результати якого

мають наукову новизну, важливе теоретичне і практичне значення. Винесені на захист нові наукові положення, висновки та рекомендації в сукупності розв'язують актуальну науково-прикладну проблему – розроблення поняттєво-категоріального апарату, методологічного інструментарію дослідження закономірностей забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в сучасних умовах.

Робота виконана на високому теоретично-методологічному рівні. Одержані наукові результати є обґрунтованими й достовірними, вони опубліковані у фахових статтях й апробовані на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях. Зміст реферату відповідає основним положенням виконаного дослідження. Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Зазначене дає підстави констатувати, що дисертаційна робота «Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств: теорія, методологія та практика» за актуальністю, змістом, обсягом досліджень, науковою новизною та практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам передбачених пунктами 6–9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор, Сидорчук Анатолій Андрійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету

Світлана КАЧУЛА